

**DWUCZYNNIKOWY MODEL
DOŚWIADCZANIA BEZPIECZEŃSTWA – ZAŁOŻENIA
TEORETYCZNE I EMPIRYCZNA WERYFIKACJA:
KWESTIONARIUSZ DOŚWIADCZANIA BEZPIECZEŃSTWA
(KDB)**

Ryszard Klamut¹

TWO-FACTOR MODEL OF SAFETY EXPERIENCE
– THEORETICAL ASSUMPTIONS AND EMPIRICAL VERIFICATION:
SAFETY EXPERIENCE QUESTIONNAIRE

Summary. The article shows theoretical assumptions and empirical verification of the safety experience model. The theoretical model describes the presented phenomenon as consisting of two aspects: sense and reflection on safety. The first aspect concerns the feeling of an emotional state of security, the second concerns taking into account of the consideration of safety in assessing the circumstances of life. Empirical verification was carried out using the *Safety Experience Questionnaire*. Its psychometric properties have been developed on a group of 949 people aged between 18 and 63. The obtained results confirm the existence of a two-dimensional structure of the model of safety experience at the empirical level, they also indicate a sufficient level of reliability and validity of the developed research tool for research conducting.

Key words: sense of safety, reflection on safety, system justification, civic engagement

Bezpieczeństwo jest rzeczywistością, którą często bierze się pod uwagę w analizach społecznych i politologicznych we współczesnym świecie. Pojęcie bezpieczeństwa ma swoje znaczenie także w psychologii, chociaż analizy psychologiczne idą raczej w kierunku badania zagrożeń (por. Duckitt, Fisher, 2003; Thórisdóttir, Jost, 2011) niż poziomemu przeżywanego bezpieczeństwa.

¹ Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska (Department of Humanities and Social Sciences, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology), ORCID: 0000-0001-8087-0935.

Adres do korespondencji: Ryszard Klamut,
e-mail: rklamut@prz.edu.pl

Najczęściej w psychologicznych analizach bezpieczeństwa pojawia się pojęcie poczucia bezpieczeństwa, stanu odczuwania bezpieczeństwa. Drugim istotnym aspektem rozumienia znaczenia bezpieczeństwa w funkcjonowaniu człowieka wydaje się także stopień uwzględniania przez człowieka kwestii bezpieczeństwa w ocenie własnej sytuacji, czyli refleksja nad bezpieczeństwem (Klamut, 2012). W artykule zaprezentowany został model doświadczania bezpieczeństwa oraz narzędzie pozwalające badać poziom doświadczania bezpieczeństwa rozumianego jako dwuwymiarowa struktura.

Złożony model doświadczania bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo stanowi jedną z ważniejszych kategorii pozwalających opisać kontekst życia i sposób funkcjonowania człowieka (Maslow, 1990; Bar-Tal, 2000; Bańka, 2002; Braithwaite, 2009; Pomykała, 2010; Schwartz, 2012). Stąd pojawia się w wielu różnych dziedzinach naukowych dotyczących ludzkiego życia. Jest definiowane jako obiektywny stan braku zagrożenia, który jest subiektywnie odczuwany przez jednostki lub grupy (Korzeniowski, 2000). Ta definicja ujmuje dwie perspektywy rozumienia bezpieczeństwa: obiektywną, dotyczącą czynników zewnętrznych, przedmiotowych, które są istotne do prawidłowego życia, oraz subiektywną, dotyczącą indywidualnej, podmiotowej oceny stanu posiadania bądź dostępności istotnych dóbr i odnoszącej się do indywidualnego doświadczenia jednostki.

W psychologii bezpieczeństwo jest ujmowane jako potrzeba, wartość, przekonanie oraz poczucie (Maslow, 1990; Bar-Tal, Jacobson, 1998a; Bar-Tal, 2000; Schwartz, 2002; Braithwaite, 2009). Odczuwanie bezpieczeństwa jest na tyle znaczące, że staje się czynnikiem motywacyjnym bądź jako potrzeba (Maslow, 1990; Bańka, 2002), bądź jako wartość (Schwartz, 2002; Braithwaite, 2009). Problem bezpieczeństwa nie istnieje w oderwaniu od percepcji jednostki i jej osobistego doświadczenia (Bar-Tal, 2000). Mimo że ma charakter subiektywny, odgrywa istotną rolę w ocenie sytuacji czy podejmowaniu decyzji (por. Bańka, 2002; Nęcka, Orzechowski, Szymura, 2006).

Ludzie spostrzegają zewnętrzne zdarzenia i warunki, oceniają je, a następnie formułują przekonania na temat spostrzeganej sytuacji (rzeczywistości), w tym także stanu bezpieczeństwa. Bar-Tal i Jacobson (1998a) wskazują, że bezpieczeństwo jest jedną z kategorii przekonań obejmujących takie obszary, jak poczucie bezpieczeństwa, źródła niepewności, warunki zwiększania bezpieczeństwa. Przekonania o bezpieczeństwie, wynikające z potrzeb psychologicznych, mają znaczenie także w obszarze emocjonalnym: w przekonaniach jest wyrażane poczucie bezpieczeństwa (bądź niebezpieczeństwa) rozumiane jako element osobistego poznawczo-afektywnego repertuaru odniesień i zachowań (Jacobson, Bar-Tal, 1995). Te przekonania w efekcie mają emocjonalne i behawioralne implikacje: wzbudzają reakcje emocjonalne i ukierunkowują intencje na działania (Bar-Tal, Jacobson, 1998a).

Bar-Tal (2000) wskazuje na cztery kategorie przekonań o bezpieczeństwie w społecznej perspektywie funkcjonowania. To (1) przekonania dotyczące odczuwania zagrożenia w określonej sytuacji i oceny możliwości radzenia sobie z nimi, a w efekcie stopnia odczuwanego bezpieczeństwa/niebezpieczeństwa, (2) przekonania dotyczące rodzajów zagrożeń, które doświadczają członkowie społeczeństwa, (3) przekonania dotyczące czynników stanowiących wsparcie w radzeniu sobie z zagrożeniami (warunki społeczne, które uzdalniają człowieka do radzenia sobie z zagrożeniami) oraz (4) przekonania dotyczące warunków, które są niezbędne do osiągnięcia i podtrzymywania stanu bezpieczeństwa. Pierwszą kategorię można odnieść w największym stopniu do aspektu emocjonalnego, pozostałe związane są z analizą sytuacji, więc w większym stopniu mają charakter poznawczy. Przeżywanie bezpieczeństwa wiąże się z dostrzeganiem jego znaczenia i uwzględnianiem go w tworzeniu przekonań o świecie.

Interesujące wydaje się więc w rozumieniu doświadczania bezpieczeństwa uwzględnienie podstawowego, klasycznego rozróżnienia na emocjonalność a racjonalność, widocznego w wielu teoriach, np. w teorii Epsteina (1990). W kontekście doświadczania bezpieczeństwa aspektem emocjonalnym jest poczucie, aspektem racjonalnym, poznawczym jest refleksja nad bezpieczeństwem (Klamut, 2014). Poczucie bezpieczeństwa rozumiane jest jako subiektywny stan przekonania o dysponowaniu wystarczającymi zasobami do podejmowania działań. Jest to stan spokoju wynikający z posiadania określonego (wystarczającego z punktu widzenia jednostki) poziomu bezpieczeństwa. Refleksja nad bezpieczeństwem jest rozumiana jako aktywność poznawcza dotycząca zainteresowania bezpieczeństwem własnym, najbliższych, narodu. Może być określana jako poziom koncentracji myślenia na perspektywie bezpieczeństwa i uwzględnianie jej w tworzeniu oceny sytuacji życiowych (Klamut, 2012).

Uwzględnienie poczucia bezpieczeństwa oraz refleksji nad bezpieczeństwem pozwala uwzględnić złożoność zjawiska doświadczania bezpieczeństwa przez człowieka: z jednej strony stan doświadczania pewności i spokoju wynikających z przekonania o braku zagrożeń, z drugiej zaś poziom zaangażowania w uwzględnianiu kategorii bezpieczeństwa w myśleniu o sobie i innych. Ten złożony model pozwala na lepsze rozumienie znaczenia bezpieczeństwa w funkcjonowaniu społecznym człowieka (por. Klamut, 2012; 2014). Stanowił on punkt wyjścia do opracowania narzędzia do badania poziomu doświadczania bezpieczeństwa przez człowieka.

Badanie problematyki bezpieczeństwa

mimo że świat XXI wieku to świat wielu zagrożeń i tematyka bezpieczeństwa pojawia się często we współczesnej literaturze naukowej dotyczącej rzeczywistości społecznej, w psychologii brakuje narzędzi badających bezpieczeństwo. Problematyka bezpieczeństwa aktualnie jest analizowana w większym stopniu w kontekście

zagrożeń. W badaniach wykorzystywane były narzędzia badawcze (Jacobson, Bar-Tal, 1995; Duckitt, Fisher, 2003), ale także stosowana była procedura historyjek oraz jedno pytanie wprost: „Jak bardzo zagrożony czujesz się teraz?” z dziesięciostopniową skalą odpowiedzi (Thórisdóttir, Jost, 2011).

Złożone narzędzie do badania przekonań dotyczących zagrożeń i bezpieczeństwa opracowali Jacobson i Bar-Tal (1995). Był to siedmioczęściowy kwestionariusz zawierający pytania otwarte i zamknięte, w którym badani oceniali konkretne czynniki powodujące poczucie zagrożenia lub dające poczucie bezpieczeństwa. Poziom poczucia bezpieczeństwa był obliczany jako suma oddziaływań czynników bezpieczeństwa i zagrożeń.

Istnieje także narzędzie do badania poczucia bezpieczeństwa, opracowane w ramach koncepcji humanistycznej. Stworzone przez Maslowa (1952, za: Uchnast, 1990), w Polsce przetłumaczone i zweryfikowane przez Uchnastę (1990) jako *Kwestionariusz poczucia bezpieczeństwa* (KPB). Skala Maslowa jednoczynnikowo określa poziom poczucia bezpieczeństwa, skala Uchnasta, skrócona do 30 twierdzeń, oprócz wyniku ogólnego, pozwala na oszacowanie wyników w trzech wymiarach odnoszących się do podstawowych maslowowskich kategorii potrzeb: bezpieczeństwa, przynależności i miłości oraz uznania. To skale: stabilności, bliskości oraz zaufania do siebie (Janicka, Janicka, 2014). Te skale badają uogólnione odczucie dotyczące samego siebie, będące efektem przekonań wobec własnej osoby, stąd dosyć wysokie zależności z cechami osobowości w ujęciu Cattella (Uchnast, 1990). Poczucie bezpieczeństwa jest więc raczej rozumiane jako dyspozycyjna właściwość osoby, bez odniesienia do oceny aktualnych warunków zewnętrznych. Stałość w czasie oraz stabilność wewnętrzna wyników w badaniach Uchnasta była wysoka (Uchnast, 1990).

Prezentowany w artykule *Kwestionariusz doświadczenia bezpieczeństwa* (KDB) stanowi operacjonalizację dwuczynnikowego modelu, w którym wyróżnione zostały poczucie oraz refleksja nad bezpieczeństwem. Skala poczucia bezpieczeństwa bada poziom doświadczenia bezpieczeństwa powiązanego z przekonaniem o aktualnym zaspokajaniu podstawowych potrzeb, posiadaniu satysfakcjonujących warunków życia oraz możliwości działania. Wysokie wyniki wskazują na stan poczucia bezpieczeństwa, niskie zaś na brak aktualnie satysfakcjonujących warunków życia i poczucie zagrożenia, które są związane z przekonaniem o braku bezpieczeństwa własnego życia.

Skala refleksji nad bezpieczeństwem bada stopień uwzględniania spraw dotyczących bezpieczeństwa własnego, najbliższych, narodu i świata w ocenie sytuacji życiowych i rzeczywistości społecznej. Wysokie wyniki wskazują na wysoki poziom koncentracji myślenia na sprawach dotyczących bezpieczeństwa, niskie wyniki zaś świadczą o nieuwzględnianiu perspektywy bezpieczeństwa w budowaniu aktualnej oceny warunków życia i rzeczywistości społecznej.

Przedstawiane narzędzie bada więc oparty na przekonaniach, uogólniony i raczej stabilny stan doświadczanego bezpieczeństwa (dyspozycyjną właściwość osoby), który jest powiązany z oceną warunków życia i aktualnych sytuacji życiowych.

Przyjmuje perspektywę odniesioną do aktualnych warunków zewnętrznych. To inna perspektywa subiektywnego odczuwania bezpieczeństwa niż badana Kwestionariuszem Maslowa/Uchnasta, a w związku z tym oba kwestionariusze nie powinny wysoko z sobą korelować.

Kwestionariusz doświadczenia bezpieczeństwa

W zamierzeniu *Kwestionariusz doświadczenia bezpieczeństwa* (KDB) miał być krótkim narzędziem samoopisowym pozwalającym określić poziom poczucia i refleksji nad bezpieczeństwem. W związku z tym do analiz przyjęto w pierwotnej wersji 14 twierdzeń. Po wstępnych analizach teoretycznych i badaniach empirycznych na grupie 314 osób odrzuconych zostało sześć twierdzeń (niejednoznaczna treść, niskie ładunki czynnikowe, wysokie ładunki czynnikowe dla obu wyróżnionych czynników w eksploracyjnej analizie czynnikowej). Takim narzędziem, złożonym z ośmiu twierdzeń i o rzetelności każdej ze skal (poczucia i refleksji) równej α Cronbacha = ,74 prowadzono badania (por. Klamut, 2014). W kolejnych analizach twierdzeń kwestionariusza, na nowych danych, uzyskiwane wskaźniki dotyczące rzetelności były mniej satysfakcjonujące. Dodane więc zostały dwa twierdzenia dotyczące poczucia bezpieczeństwa oraz w skali refleksji wyeliminowano twierdzenie, które miało istotny aspekt emocjonalny („Często martwię się o przyszłość własną i moich najbliższych”). Stąd do wersji ostatecznej przyjęto dziewięć twierdzeń, pięć odnoszących się do poczucia i cztery dotyczące refleksji. Odpowiedzi w kwestionariuszu udzielane są na pięciostopniowej skali (od 1 – *zdecydowanie nie zgadzam się*, do 5 – *zdecydowanie zgadzam się*).

Właściwości psychometryczne Kwestionariusza doświadczenia bezpieczeństwa

Osoby badane i procedura

Badania weryfikacyjne przeprowadzone zostały na danych uzyskanych od 949 osób w czterech grupach osób badanych z czterech regionów Polski: województw podkarpackiego, lubelskiego, mazowieckiego oraz pomorskiego. Badanymi były osoby dorosłe, głównie studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych (80%), ale także osoby niestudujące. Osoby badane były w wieku od 18 do 63 lat; średnia wieku $M = 23,93$, $SD = 7,12$. Kobiety stanowiły 67,2% całej grupy ($N = 629$), zaś mężczyźni – 32,70% ($N = 307$); 13 osób nie podało płci. Wieś jako miejsce zamieszkania podało 50,32% badanych ($N = 469$), zaś miasto 49,57% ($N = 463$); 17 osób nie podało miejsca zamieszkania.

Badania były przeprowadzane grupowo (studenci) oraz indywidualnie (osoby niestudujące i starsze). Udział w badaniu był dobrowolny, osoby badane zostały

poinformowane o celu badań. Badani mieli za zadanie wypełnić KDB oraz kwestionariusze, których wyniki pozwoliły ocenić wartość psychometryczną opracowywanego narzędzia. Były to: *Kwestionariusz poczucia bezpieczeństwa* (Uchnast, 1990), *Kwestionariusz aprobaty społecznej* opracowany przez Drwala i Wilczyńską (1980) w skróconej wersji (Klamut, 2015), skala ogólnego zaufania (Yamagishi, Yamagishi, 1994), skala legitymizacji systemu (Kay, Jost, 2003), *Skala postaw narodowych* (Skarżyńska, 2005) oraz *Kwestionariusz aktywności obywatelskiej* (Klamut, 2015).

Struktura czynnikowa

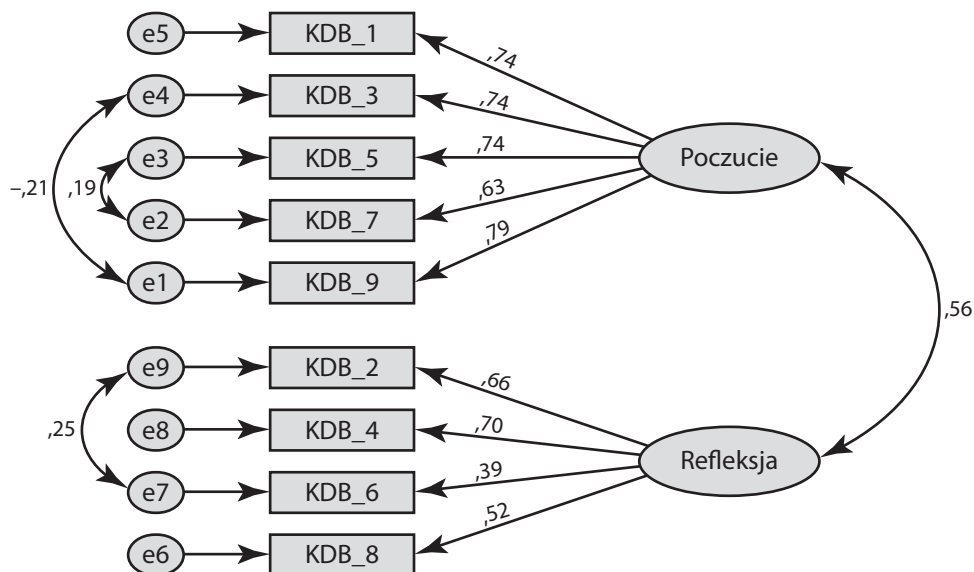
Zgodnie z założeniami teoretycznymi narzędzie miało posiadać strukturę dwuczynnikową. Struktura czynnikowa była weryfikowana za pomocą konfirmacyjnej analizy czynnikowej (CFA) z wykorzystaniem pakietu AMOS 24 (Kline, 2011) na danych całej badanej grupy ($N = 949$). W estymacji zastosowano metodę ADF (*Asymptotically Distribution-Free*; Byrne, 2010) ze względu na brak wielozmiennej normalności rozkładu zmiennych (c.r. = 43,73).

Do porównania przyjęte zostały trzy modele: ogólny – jednoczynnikowy, dwuczynnikowy oraz dwuczynnikowy z korelacjami błędów (tabela 1). Przyjęte założenia teoretyczne dotyczące doświadczania bezpieczeństwa odróżniają dwa aspekty i traktują je jako odrębne kategorie, stąd model hierarchiczny, łączący oba aspekty w jedną kategorię nadrzędną, nie był analizowany. Model jednoczynnikowy nie uzyskał satysfakcjonującego poziomu dopasowania do danych, natomiast w modelu dwuczynnikowym bez korelacji błędów większość parametrów spełniała wymogi akceptowalności, oprócz indeksu CFI (Bedyńska, Książek, 2012). Stąd sprawdzono indeksy modyfikacyjne i na ich podstawie dopuszczono trzy korelacje między błędami pomiaru. Korelacje błędów dotyczyły par pozycji należących do tego samego czynnika. W tak poprawionym modelu wskaźniki osiągnęły poziom potwierdzający dopasowanie modelu do danych (por. Kline, 2011; Bedyńska, Książek, 2012).

Tabela 1. Statystyki dopasowania modeli do danych

Model	χ^2	df	p	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA [LO90:HI90]	SRMR
Jednoczynnikowy	160,41	27	,001	5,941	,91	,645	,072 [,062–,083]	,195
Dwuczynnikowy	107,43	26	,001	4,132	,939	,783	,057 [,046–,069]	,049
Dwuczynnikowy z korelacją błędów	59,08	23	,001	2,569	,966	,904	,041 [,028–,054]	,036

W dalszych analizach będzie więc wykorzystywany model dwuczynnikowy złożony z dziewięciu twierdzeń. Model ten przedstawiony został na rysunku 1.

Rysunek 1. Dwuczynnikowy model KDB

Charakterystyka skal KDB

Podstawowe charakterystyki dotyczące wyników uzyskanych w obu skalach doświadczania bezpieczeństwa na całej grupie 949 osób przedstawione zostały w tabeli 2.

Tabela 2. Podstawowe statystyki opisowe skal KDB

Zmienna	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Me</i>	<i>A</i>	<i>SEA</i>	<i>K</i>	<i>SEK</i>	<i>W</i> Shapiro-Wilka
Poczucie	3,62	,75	3,80	-,62	,08	,49	,16	,97*
Refleksja	4,24	,61	4,25	-1,23	,08	,59	,16	,90*

A – skośność; *K* – kurtoza; *SE_A* – błąd standardowy skośności; *SE_K* – błąd standardowy kurtozy; * – $p < ,001$.

Poziom poczucia bezpieczeństwa, oceniany na pięciopunktowej skali, w prezentowanych badaniach wyniósł $M = 3,62$, natomiast poziom refleksji wyniósł $M = 4,24$. Wyniki w obu skalach, zwłaszcza w refleksji nad bezpieczeństwem (współczynniki skośności i kurtozy przekraczają poziom 1,0), są lewoskośne i istotnie odbiegają

od normalności. Jednak w związku z dużą liczebnością badanej grupy w analizach wykorzystane zostały statystyki parametryczne. Analizy przeprowadzone za pomocą statystyk nieparametrycznych przyniosły bardzo podobne wyniki. Dla porównania podane zostały wyniki uzyskane przy zastosowaniu testów parametrycznych i nieparametrycznych określających zależności pomiędzy skalami doświadczenia bezpieczeństwa a płcią i wiekiem.

Płeć nie różnicuje wyników ani w skali poczucia ($M_K = 3,58$, $M_M = 3,67$; $t(933) = -1,71$, $p = ,09$), ani w skali refleksji ($M_K = 4,26$, $M_M = 4,21$; $t(933) = 1,07$, $p = ,28$). Test U Manna-Whitneya przyniósł podobne rezultaty: płeć nie różnicuje wyników w żadnej ze skal (dla poczucia: $Z_U = -1,88$, $p = ,06$, zaś dla refleksji $Z_U = -1,36$, $p = ,17$). Także wiek nie odgrywa znaczącej roli różnicującej doświadczenie bezpieczeństwa: korelacja r Pearsona ze skalą poczucia wynosi $r(925) = -,06$, $p = ,08$, zaś ze skalą refleksji $r(925) = ,09$, 95% przedział ufności $CI_{.95} [,03-15]$, $p < ,01$. Współczynniki ρ Spearmana przedstawiają podobny poziom zależności: z poczuciem $\rho(925) = -,07$, $p < ,05$ oraz z refleksją $\rho(925) = ,06$, $p = ,08$.

Moc dyskryminacyjna twierdzeń i rzetelność kwestionariusza

Za miarę mocy dyskryminacyjnej pozycji testowych KDB został przyjęty współczynnik korelacji pomiędzy poszczególnymi pozycjami testowymi a wynikiem ogólnym skali, którą tworzą, przy wyłączeniu analizowanej pozycji (r_{ii} ; Brzeziński, 2004). Wskaźniki mocy dyskryminacyjnej są zadowalające i wyższe dla pozycji tworzących skalę poczucia (od ,81 dla twierdzenia 5 do ,84 dla twierdzenia 3) niż refleksji (od ,54 dla twierdzenia 2 do ,65 dla twierdzenia 6). Interkorelacje twierdzeń w skali poczucia wynoszą od ,46 (twierdzenia 3 i 7) do ,61 (twierdzenia 5 i 7), zaś w skali refleksji od ,24 (twierdzenia 4 i 6) do ,45 (twierdzenia 2 i 4). Wszystkie korelacje są istotne statystycznie na poziomie $p < ,01$. Interkorelacja skal poczucia i refleksji wynosi $r(949) = ,39$, $p < ,01$.

Rzetelność poszczególnych skal, określana jako zgodność wewnętrzna, była mierzona za pomocą współczynnika α Cronbacha. Wynosił on dla skali poczucia $\alpha = ,85$ oraz dla skali refleksji $\alpha = ,68$.

Stabilność czasowa skali oceniona była na próbie 45 osób w wieku 20–24 lata ($M = 20,82$, $SD = ,81$); 23 kobiety. Korelacja skal w odstępnie dwóch tygodni wynosiła dla poczucia $r(45) = ,66$ $CI_{.95} [,45-80]$, $p < ,001$ oraz dla refleksji $r(45) = ,50$ $CI_{.95} [24-69]$, $p < ,001$. Poziom korelacji potwierdza założenie, że narzędzie bada w miarę stabilny stan doświadczanego bezpieczeństwa.

Trafność

Dla zbadania trafności w aspekcie zbieżnym i różnicowym wyniki *Kwestionariusza doświadczenia bezpieczeństwa* (KDB) najpierw zostały skorelowane z wynikami *Kwestionariusza poczucia bezpieczeństwa* (KPB) Uchnasta (1990). Uzyskane dane

zebrano od 72 osób w wieku 18–25 lat, $M = 21,32$, $SD = 1,64$; 52 kobiety. Jak zostało wspomniane, KPB Uchnasta bada przekonania dotyczące siebie samego bez odniesienia do aktualnych warunków zewnętrznych, zaś KDB – oparty na przekonaniach, ogólny i w miarę stabilny stan doświadczanego bezpieczeństwa, uwzględniający odniesienie do aktualnej oceny rzeczywistości. Stąd korelacje pomiędzy wynikami uzyskanymi za pomocą obu narzędzi nie powinny być wysokie. Wyniki przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Korelacje między skalami KDB a KPB

	Bliskość r [CI. ₉₅]	Stabilność r [CI. ₉₅]	Zaufanie do siebie r [CI. ₉₅]	KDB Og r [CI. ₉₅]
Poczucie	,37** [15–,55]	,29* [06–,49]	,30** [07–,50]	,39*** [17–,57]
Refleksja	,24* [01–,45]	,08 [(-,15)–(,31)]	,22 [(-,01)–(,43)]	,22 [(-,01)–(,43)]

KDB Og – wynik ogólny skali KDB; r [CI.₉₅] – korelacja r Pearsona i 95% przedział ufności; * – $p < ,05$; ** – $p < ,01$; *** – $p < ,001$.

Poczucie bezpieczeństwa w KDB koreluje istotnie z każdą ze skal KPB Uchnasta oraz z wynikiem ogólnym (określającym poziom poczucia bezpieczeństwa), zaś refleksja nad bezpieczeństwem koreluje istotnie ze skalą bliskości. Obie skale KDB, poczucie oraz refleksja, wiążą się z poczuciem bliskości z innymi i ze światem, a także z poczuciem zadomowienia, zaś poczucie bezpieczeństwa dodatkowo wiąże się z poczuciem stabilności, ładu i uporządkowania oraz z poczuciem zaufania do siebie, pewnością siebie. Obie skale korelują z sobą, ale poziom zależności wskazuje, że oba narzędzia badają odrębne aspekty poczucia bezpieczeństwa.

Zbadano także korelację z poziomem aprobaty społecznej, mierzonej *Kwestionariuszem aprobaty społecznej* (KAS) opracowanym przez Drwala i Wilczyńską (1980) w wersji złożonej z 20 twierdzeń stosowanym przez Klamuta (2015). Badanie było przeprowadzone na tej samej grupie, co stabilność czasowa ($N = 45$). Uzyskane korelacje dla poczucia $r(45) = ,09$, $p = ,55$, jak i dla refleksji $r(45) = ,13$, $p = ,36$ nie są istotne statystycznie. Wyniki analiz wskazują, że doświadczanie bezpieczeństwa w obu aspektach nie jest związane z potrzebą aprobaty społecznej.

W dalszej weryfikacji trafności teoretycznej prezentowanego narzędzia uwzględnione zostały zmienne społecznego funkcjonowania człowieka. Bar-Tal i Jacobson (1998a; 1998b) piszą, że przekonania dotyczące bezpieczeństwa kierują społeczną aktywnością człowieka. Na istnienie zależności pomiędzy doświadczaniem bezpieczeństwa (poczuciem zagrożenia), a zaufaniem do ludzi, postawami prospołecznymi i aktywnością społeczną wskazują także Skarżyńska i Henne (2012). Dotychczasowe badania pokazujące możliwość istnienia zakładanych zależności dotyczą roli wartości bezpieczeństwa w preferencjach politycznych (Caprara i in., 2006) oraz wartości bezpieczeństwa w podejmowaniu aktywności

obywatelskiej (politycznej) w takich krajach, jak Finlandia, Hiszpania i Holandia (Radkiewicz, Skarżyńska, 2006). Brak jednak bezpośrednich danych, do których można się odnieść, by postawić hipotezy dotyczące zależności pomiędzy stopniem doświadczanego bezpieczeństwa a elementami społecznej aktywności, zwłaszcza jeśli chodzi o refleksję. Teoretycznie można spodziewać się istotnych zależności pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa (stanem doświadczanego bezpieczeństwa) a ogólnym zaufaniem do innych ludzi oraz legitymizacją systemu. Zaufanie do innych ludzi jest możliwe, gdy człowiek nie czuje zagrożenia z ich strony, a w efekcie może (chce) budować z nimi relacje (por. Yamagishi, Yamagishi, 1994; Skarżyńska, Henne, 2012). Legitymizacja systemu zaś jest rodzajem motywowanej ideologicznie pozytywnej oceny rzeczywistości społeczno-politycznej (Kay, Jost, 2003; Wojciszke, 2010), która ułatwia jej rozumienie i podejmowanie aktywności w spokoju i poczuciu bezpieczeństwa (Skarżyńska, 2012). Zakłada się, że oba te przekonania powinny pozytywnie korelować z poczuciem bezpieczeństwa, jako że wspólnie tworzą pozytywne odniesienia do świata. Jednakże te przekonania raczej nie są oparte na refleksji, stąd ich związki z refleksją nad bezpieczeństwem nie są zakładane.

Korelacje wyników KDB ze skalą ogólnego zaufania (Yamagishi, Yamagishi, 1994) oraz skalą legitymizacji systemu Kaya i Josta (2003) potwierdzają przewidywania: są istotne dla poczucia (odpowiednio: $r(873) = ,20$, $CI_{.95} [14-26]$, $p < ,001$; $r(873) = ,27$, $CI_{.95} [21-33]$, $p < ,001$) oraz nieistotne dla refleksji ($r(873) = ,01$, $p = ,97$; $r(873) = -,04$, $p = ,23$).

Oba aspekty doświadczania bezpieczeństwa natomiast powinny mieć związek z postawami narodowymi oraz z zainteresowaniem sprawami kraju. Postawy narodowe, tak patriotyzm, jak i nacjonalizm, są aspektami tożsamości społecznej, kategorii istotnej w budowaniu podstaw efektywnego funkcjonowania jednostki (Grzelak, Jarymowicz, 2000; Skarżyńska, 2005), a więc powinny wiązać się także z doświadczaniem bezpieczeństwa. Natomiast zainteresowanie sprawami kraju to obszar bliski doświadczaniu bezpieczeństwa: w badaniach Skarżyńskiej i Henne (2012) okazało się, że poczucie zagrożenia osłabia pozytywną postawę wobec demokracji w Polsce.

W badaniach trafności KDB zastosowano *Skalę postaw narodowych* (Skarżyńska, 2005) oraz jedno twierdzenie dotyczące zainteresowań obywatelskich: „Nie interesuje mnie to, co się dzieje w kraju” (wynik odwrócony; odpowiedzi na pięciostopniowej skali). Uzyskane wyniki ujawniają istotne statystycznie związki. Poczucie bezpieczeństwa koreluje z patriotyzmem $r(623) = ,42$, $CI_{.95} [35-48]$, $p < ,001$ i nacjonalizmem $r(623) = ,29$, $CI_{.95} [22-36]$, $p < ,001$ oraz z zainteresowaniem sprawami kraju $r(637) = ,16$, $CI_{.95} [08-23]$, $p < ,01$. Refleksja zaś odpowiednio: $r(623) = ,45$, $CI_{.95} [39-51]$, $p < ,001$; $r(623) = ,19$, $CI_{.95} [11-26]$, $p < ,001$ oraz $r(637) = ,30$, $CI_{.95} [23-37]$, $p < ,001$. Jak można zauważyć, wszystkie zależności są istotne statystycznie, dodatkowo porównując powyższe korelacje, okazuje się, że poczucie i refleksja są w większym stopniu związane z patriotyzmem niż z nacjonalizmem

(dla patriotyzmu różnica korelacji na poziomie $p < ,01$, dla refleksji na poziomie $p < ,001$), natomiast refleksja jest w większym stopniu niż poczucie związana z zainteresowaniem sprawami kraju (różnica korelacji na poziomie $p < ,01$).

Odrębność aspektu refleksji nad bezpieczeństwem w stosunku do poczucia bezpieczeństwa powinna być widoczna w podejmowaniu zaangażowania w aktywność obywatelską. Wskazują na to zarówno rozważania teoretyczne (por. Conover, Searing, 2002), jak i wyniki uzyskane wcześniejszą, eksperymentalną wersją *Kwestionariusza doświadczenia bezpieczeństwa* (Klamut, 2014). W prezentowanych badaniach trafności KDB do określenia poziomu zaangażowania w różnego rodzaju aktywności wykorzystano *Kwestionariusz aktywności obywatelskiej* (Klamut, 2015). Refleksja nad bezpieczeństwem wykazuje istotne zależności z trzema z czterech badanych rodzajów aktywności: dla społecznikostwa (indywidualnego zaangażowania na rzecz innych) $r(936) = ,19$ [$,13$ – $,25$], $p < ,001$, dla indywidualnej aktywności politycznej $r(936) = ,25$ [$,19$ – $,31$], $p < ,001$ oraz dla partycypacji politycznej $r(936) = -,17$ [$(-,11)$ – $(-,23)$], $p < ,001$. Poczucie bezpieczeństwa zaś koreluje na poziomie istotnym tylko ze społecznikostwem $r(936) = ,10$ [$,04$ – $,16$], $p < ,01$. Interesujące, że doświadczenie bezpieczeństwa nie wykazuje związków z partycypacją społeczną (społecznym, zespołowym działaniem na rzecz innych). Ten brak zależności wymaga wyjaśnienia w innych badaniach, wydaje się jednak, że doświadczenie bezpieczeństwa, dotyczące subiektywnego stanu osoby, ma większe znaczenie w zaangażowaniach indywidualnych. Może na takie wyjaśnienie wskazywać także negatywna korelacja refleksji nad bezpieczeństwem z partycypacją polityczną. Partycypacja polityczna rozumiana jako grupowe zaangażowanie w działalność polityczną, gdzie istotną rolę odgrywa wspólne wykonywanie działań (Klamut, 2015), może być takim rodzajem aktywności, w którego podejmowaniu refleksja (także ta nad bezpieczeństwem) może być przeszkodą.

Uzyskane wyniki potwierdzają przewidywania. Poczucie bezpieczeństwa koreluje z ogólnym zaufaniem oraz legitymizacją systemu, natomiast refleksja w większym stopniu z podejmowaniem aktywności obywatelskiej. Oba aspekty doświadczenia bezpieczeństwa mają zaś istotne związki z postawami narodowymi oraz z zainteresowaniem sprawami kraju.

Dyskusja

Artykuł miał na celu zaprezentowanie dwuelementowego modelu doświadczenia bezpieczeństwa w aspekcie poczucia i refleksji oraz narzędzia pozwalającego badać poziom bezpieczeństwa człowieka w ramach przedstawianego modelu.

Prezentowane narzędzie badawcze jest empirycznym potwierdzeniem teoretycznego modelu. Uzyskane parametry psychometryczne nie są do końca satysfakcjonujące. Potwierdzona została jego rzetelność i trafność. Jednak nie wszystkie wskaźniki są na wysokim poziomie. Pewnym mankamentem jest też niesatysfakcjonujący poziom rzetelności skali refleksja nad bezpieczeństwem. Stosowanie

Kwestionariusza doświadczania bezpieczeństwa w badaniach naukowych jest możliwe ze świadomością jego ograniczeń psychometrycznych. Badania jak dotąd były przeprowadzane na grupie osób dorosłych, jednak wydaje się, że prezentowane narzędzie może być także z powodzeniem stosowane w badaniach osób młodszych, rozumiejących pytania kwestionariusza, np. uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Wyniki w KDB nie tworzą rozkładu normalnego, są w większości bliższe bieguna maksimum, co z perspektywy empirycznej rodzi pewne zastrzeżenia. Z perspektywy teoretycznej taki rozkład można jednak uzasadnić. W warunkach stabilnych, obiektywnie bezpiecznych, większość badanych wskazuje wysoki poziom doświadczanego bezpieczeństwa. Trudno spodziewać się wyników niskich w warunkach umożliwiających zaspokajanie podstawowych potrzeb i podejmowanie różnych aktywności. Istotną rolę różnicującą kontekst bezpieczeństwa odgrywa w warunkach (w krajach), gdzie istnieją obiektywne czynniki zagrażające. Interesujące, że tematyka bezpieczeństwa pojawia się głównie w analizach psychologów izraelskich (np. Bar-Tal, Jacobson, 1998a; 1998b; Bar-Tal, 2000; Bar-Tal, Magal, Halperin, 2009). Prezentowany kwestionariusz może służyć do badania poziomu doświadczanego bezpieczeństwa w warunkach zagrożeń. Takie badania dotąd nie zostały jednak podjęte.

Korelacje z innymi zjawiskami potwierdzają trafność KDB. Wyniki uzyskane prezentowanym narzędziem potwierdzają, że doświadczenie bezpieczeństwa odgrywa istotną rolę w rozumieniu i przeżywaniu rzeczywistości społecznej, a w efekcie w budowaniu przekonań o świecie i podejmowaniu określonych działań (por. Jacobson, Bar-Tal, 1995; Skarżyńska, Henne, 2012).

Pewnym zastrzeżeniem dotyczącym prezentowanego narzędzia może być także kwestia wysokich wyników na skali refleksji – wyższych w porównaniu do skali poczucia i tworzących układ mocno lewoskośny. Takie wyniki mogą być efektem rzeczywiście wysokiego poziomu refleksji, ale także tendencyjności odpowiedzi związanej ze sposobem badania – samoopisem (por. Anastasi, Urbina, 1999). Wyniki w KDB nie wiążą się z aprobatą społeczną, więc kontekst oceny społecznej nie jest istotny w odpowiadaniu na twierdzenia kwestionariusza, jednakże jego twierdzenia mogą uaktywniać przekonania o ważności kwestii bezpieczeństwa i, w kontekście budowania pozytywnej samooceny, mogą wpływać na zaznaczanie odpowiedzi potwierdzających zainteresowanie sprawami bezpieczeństwa.

Istnieje potrzeba poprawy prezentowanego narzędzia, zwłaszcza skali refleksji. Takie badania będą kontynuowane. Interesujące byłoby poszukiwanie sposobów na badanie refleksji nad bezpieczeństwem nie wprost. Jednakże, pomimo wskazanych zastrzeżeń i ze świadomością ograniczeń (np. w badaniach na małych grupach analizy powinny być prowadzone z zastosowaniem testów nieparametrycznych), prezentowane narzędzie może stanowić prostą miarę pozwalającą określić aktualny stan doświadczanego bezpieczeństwa, rozumianego jako efekt oceny rzeczywistości społecznej w wymiarze poczucia i refleksji.

Literatura cytowana

- Anastasi, A., Urbina, S. (1999). *Testy psychologiczne*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Bańska, A. (2002). *Spoleczna psychologia środowiskowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bar-Tal, D. (2000). *Shared Beliefs in a Society: Social Psychological Analysis*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Bar-Tal, D., Jacobson, D. (1998a). A Psychological Perspective on Security. *Applied Psychology: An International Review*, 47(1), 59–71, doi: 10.1111/j.1464-0597.1998.tb00013.x
- Bar-Tal, D., Jacobson, D. (1998b). The elusive concept of security and its expression in Israel. W: D. Bar-Tal, D. Jacobson, A. Klieman (red.), *Security concerns: Insights from the Israeli experience* (s. 15–36). Stamford, CT: JAI.
- Bar-Tal, D., Magal, T., Halperin, E. (2009). Existential threats and civil-security relations. W: O. Barak, G. Sheffer (red.), *Existential threats and civil-security relations* (s. 219–347). Lanham, MD: Lexington Books.
- Bedyńska, S., Książek, M. (2012). *Statystyczny drogowskaz 3. Praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Braithwaite, V. (2009). Security and Harmony Value Orientations and Their Roles in Attitude Formation and Change. *Psychological Inquiry*, 20(2–3), 162–167, doi: 10.1080/10478400903146581
- Brzeziński, J. (2004). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Byrne, B.M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS. Basic concepts, applications, and programming*. Second edition. New York, London: Routledge.
- Caprara, G.V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M., Barbaranelli, C. (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, 27(1), 1–28.
- Conover, P.J., Searing, D.D. (2002). Expanding the Envelope: Citizenship, Contextual Methodologies, and Comparative Politics. W: J. Kuklinski (red.), *Thinking About Political Psychology* (s. 89–115). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Drwal, Ł.D., Wilczyńska, J. (1980). Opracowanie Kwestionariusza Aprobaty Społecznej. *Przegląd Psychologiczny*, 23(3), 569–583.
- Duckitt, J., Fisher, K. (2003). The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes Ideological Attitudes. *Political Psychology*, 24(1), 199–222, doi: 10.1111/0162-895X.00322
- Epstein, S. (1990). Cognitive-Experiential Self-Theory. W: L. Pervin (red.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (s. 165–192). New York: Guilford Press.

- Grzelak, J.L., Jarymowicz, M. (2000). Tożsamość i współzależność. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 3, s. 107–146). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jacobson, D., Bar-Tal, D. (1995). Structure of security beliefs among Israeli students. *Political Psychology*, 16(3), 567–590, doi: 10.2307/3792227
- Janicka, I., Janicka, K. (2014). Poczucie bezpieczeństwa i zaangażowanie w relacje interpersonalne młodych kobiet. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(2), 209–228.
- Kay, A., Jost, J. (2003). Complementary justice: Effects of “poor but happy” and “poor but honest” stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823–837, doi: 10.1037/0022-3514.85.5.823
- Klamut, R. (2012). Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej: Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, 19(4), 41–51.
- Klamut, R. (2014). Zależności pomiędzy doświadczanym poziomem bezpieczeństwa a aktywnością obywatelską z uwzględnieniem modyfikującej roli płci. *Humanities and Social Sciences (HSS)*, 21(4), 67–81.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, 1(32), 69–84, doi: 10.7366/1896180020153205
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, London: The Guilford Press.
- Korzeniowski, L. (2000). Zarządzanie bezpieczeństwem. Rynek, ryzyko, zagrożenie, ochrona. W: P. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem* (s. 431–460). Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- Maslow, A. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Necka, E., Orzechowski, J., Szymura, B. (2006). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pomykała, M. (2010). Bezpieczeństwo – w poszukiwaniu definicji. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej: Zarządzanie i Marketing*, 17(4), 107–114.
- Radkiewicz, P., Skarżyńska, K. (2006). Dobro bliskich czy ogółu? Dobroć i uniwersalizm jako determinanty aktywności obywatelskiej w Polsce i innych krajach Europy. *Studia Psychologiczne*, 44(3), 51–64.
- Schwartz, S.H. (2002). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. *Psicodebate*, 2, 119–144, doi: 10.18682/pd.v2i0.514
- Schwartz, S.H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1–20, doi: 10.9707/2307-0919.1116
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska, K. (2012). Dla kogo Polska jest sprawiedliwie urządzonym, a dla kogo najlepszym krajem do życia? *Studia Ekonomiczne*, 4(75), 527–544.
- Skarżyńska, K., Henne, K. (2012). Studenci jako obywatele: kapitał ludzki i społeczny jako źródła akceptacji porządku politycznego i ekonomicznego oraz aktywności społecznej. *Psychologia Społeczna*, 2(21), 162–182.

- Thórisdóttir, H., Jost, J.T. (2011). Motivated Closed-Mindedness Mediates the Effect of Threat on Political Conservatism. *Political Psychology*, 32(5), 785–811, doi: 10.1111/j.1467-9221.2011.00840.x
- Uchnast, Z. (1990). Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5, s. 95–108). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Yamagishi, T., Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment In the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18(2), 129–166.

Załącznik

Kwestionariusz doświadczania bezpieczeństwa (KDB)

Poniżej przedstawione są twierdzenia dotyczące bezpieczeństwa. Proszę zaznaczyć, w jakim stopniu poniższe twierdzenia odnoszą się do Pana/Pani, zakreślając odpowiednią cyfrę według skali:

- 1 – zdecydowanie nie
 2 – nie
 3 – ani tak, ani nie
 4 – tak
 5 – zdecydowanie tak

1	Aktualnie czuję, że mam zaspokojone podstawowe potrzeby dające mi przekonanie o bezpieczeństwie mojego życia.	1	2	3	4	5
2	Cenię jako wartość bezpieczeństwo moich najbliższych.	1	2	3	4	5
3	Doświadczam możliwości realizacji wartości, jaką jest bezpieczeństwo.	1	2	3	4	5
4	Doceniam znaczenie ładu społecznego.	1	2	3	4	5
5	Generalnie posiadam poczucie bezpieczeństwa osobistego.	1	2	3	4	5
6	Często myślę o bezpieczeństwie mojej rodziny.	1	2	3	4	5
7	W aktualnej rzeczywistości czuję się bezpiecznie.	1	2	3	4	5

8	Bezpieczeństwo narodowe jest dla mnie istotną wartością.	1	2	3	4	5
9	Warunki mojego życia pozwalają mi doświadczać bezpieczeństwa.	1	2	3	4	5

Poczucie bezpieczeństwa – twierdzenia 1, 3, 5, 7, 9.

Refleksja nad bezpieczeństwem – twierdzenia 2, 4, 6, 8.

Streszczenie. Artykuł prezentuje założenia teoretyczne oraz empiryczną weryfikację modelu doświadczania bezpieczeństwa. Teoretyczny model opisuje przedstawiane zjawisko za pomocą dwóch aspektów: poczucia oraz refleksji nad bezpieczeństwem. Pierwszy aspekt dotyczy emocjonalnego odczuwania stanu bezpieczeństwa, drugi zaś uwzględniania bezpieczeństwa w ocenianiu sytuacji życiowej. Empiryczna weryfikacja została przeprowadzona za pomocą *Kwestionariusza doświadczania bezpieczeństwa* (KDB). Jego psychometryczne właściwości zostały opracowane na grupie 949 osób w wieku od 18 do 63 lat. Uzyskane wyniki potwierdzają istnienie dwuwymiarowej struktury modelu doświadczania bezpieczeństwa na poziomie empirycznym, wykazują także wystarczający poziom rzetelności oraz trafności opracowanego narzędzia do prowadzenia badań.

Słowa kluczowe: poczucie bezpieczeństwa, refleksja nad bezpieczeństwem, legitymizacja systemu, aktywność obywatelska

Data wpłynięcia: 23.01.2018

Data wpłynięcia po poprawkach: 15.04.2019

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 26.06.2019